MILAN MOGUŠ

KAKO PROČITATI *BAŠČANSKU PLOČU*

Milan Moguš
HAZU
Trg Nikole Šubića Zrinskog 11
HR 10000 Zagreb
mogus@hazu.hr

UDK: 003.349.12(497.5 Baška)
811.163.42(091)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2010-12-06

U dosadašnjim istraživanjima *Baščanske ploče* najviše se pozornosti posvećivalo odgonetavanju njezina pravoga sadržaja jer je *Ploča* dobrim dijelom oštećena. Trebalo je, pogotovu u nekoliko redaka prvoga dijela, rekonstruirati glagoljicom pisani tekst. To je najbolje učinio Branko Fučić. Prema njegovu čitanju tekst je *Ploče* transliteriran, tj. prenesen je iz glagoljice u latinicu. Nakon toga mogli su se početi uspješno razrješavati i jezični problemi, ponajprije odrediti glasovne i morfološke transformacije do kojih je došlo u hrvatskome jeziku u doba nastanka *Baščanske ploče* (oko početka 11. stoljeća). Međutim, ostalo je bez odgovora pitanje: kako pročitati uglatom glagoljicom uklesani tekst prvoga hrvatskoga spomenika pronađenoga u crkvici svete Lucije u Jurandvoru blizu Baške na otoku Krku. Unatoč nekim djelomičnim ranijim pokušajima autor je sada – rekonstruiravši u svojoj knjizi *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika* (Zagreb, 2010.) cjelovit naglasni sustav hrvatskoga jezika – prenio ga u doba nastanka *Ploče,* tj. u vrijeme prije otprilike jednoga tisućljeća. Stoga bismo mogli reći da je *Baščanska ploča* konačno u cijelosti pročitana. Na kraju članka autor predočuje svoju verziju *Baščanske ploče* u suvremenom hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: *Baščanska ploča,* 11. stoljeće, naglasna rekonstrukcija

U povijesti se hrvatske pismenosti *Baščanska ploča* smatra, kao što je poznato, prvim spomenikom hrvatskoga jezika. Ima, glagoljičkim pismom zapisanih, i drugih zapisa, ali su to samo djelići od nekoliko riječi ili tek dijelovi jedne riječi nekoga većega teksta (npr. *Valunska ploča* na otoku Cresu).

Cjelovitost pak uklesanoga teksta na *Ploči* sa sto riječi u trinaest redaka daje joj opravdano prvenstvo.

Za znanost je *Baščanska ploča* otkrivena prije više od stoljeća i pol, točnije 1851. godine, kad je baščanski župnik Petar Dorčić upozorio na nju. Tada se *Ploča* nalazila na tlu crkvice svete Lucije u predjelu Jurandvor u mjestu Baški na otoku Krku. Smatra se da je izvorno bila lijevi plutej (pregradna ploča) na lijevoj pregradi koja je "prostorno dijelila kor pred oltarom, opredijeljen za redovnike, od crkvene lađe, opredijeljene za vjernike".[1] Budući da je prema arheološkim istraživanjima jedno stoljeće (od otprilike 1750. do 1860. godine) bila na podu, ponešto je izlizana i oštećena. Godine 1934. prenesena je iz Baške brodom u Senj i odatle prevezena u Zagreb, gdje je stručno konzervirana. Otada se original *Ploče* čuva u atriju palače Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Već je od samoga otkrića *Baščanska ploča* izazivala znanstvenike na proučavanje. Ulazilo se tako, malo pomalo, u sve tajne zapisa na *Ploči*, što nije bilo baš tako jednostavno zbog spomenutih oštećenja. Sva pera koja su se na bilo koji način bavila hrvatskom poviješću ili hrvatskim glagoljizmom, posvetila su svoje najbolje rasprave *Baščanskoj ploči*.

Unatoč mnogim pokušajima da se sazna pravi tekst *Baščanske ploče*, najveći dio proučavatelja hrvatskoga jezika smatra da je najbliže istini onaj koji je objavio Branko Fučić.[2] Taj tekst od trinaest redaka prenesen (transliteriran) iz glagoljice u latinicu glasi:

A[ZЪ] [VЪ IME O]TCA I SINA [I S]VETAGO DUHA AZЪ
OPAT[Ъ] DRЪŽIHA PISAHЪ SE O LEDI[N]Ê JUŽE
DA ZЪVЪNIMIRЪ KRALЪ HRЪVATЪSKЪI [VЪ] DNI
SVOJE VЪ SVETUJU LUCIJU I SVE[DO]
MI ŽUPANЪ DESIMRA KRЪ[BA]VÊ MRA[TIN]Ъ VЪ LI
CÊ PRBЪNEBŽA [S]Ъ POSL[Ъ] VINO[DO]LÊ [ÊK]OVЪ V O
TOCE DA IŽE TO POREČE KLЪNI I BOG I .BI. APOSTOLA I .G. E
VANJELISTI I SVETAÊ LUCIÊ AMENЪ DA IŽE SDÊ ŽIVE
TЪ MOLI ZA NE BOGA AZЪ OPATЪ DBROVITЪ ZЪ
DAHЪ CRQKЪVЪ SIJU I SVOEJU BRATIJU S DEV
ETIJU VЪЪ DNI KЪNEZA KOSЪMЪTA OBLAD
AJUĆAGO VЪSU KЪRAINU I BÊŠE VЪ TЪ DNI M
IKULA VЪ OTOČЪCI [SЪ S]VETUJU LUCIJU VЪ EDINO

[1] B. FUČIĆ, 1982, 45.
[2] B. FUČIĆ, 1982, 44.

U zagradama se nalaze oni dijelovi teksta koji nisu čitljivi, ali se pretpostavlja da bi mogli biti. Neki tekstolozi upotrebljavaju još i oble zagrade za pojedina slova jer su dijelovi tih slova ponešto vidljiviji, pa je – s obzirom na kontekst – velika vjerojatnost da su uklesana upravo ta slova, npr. S(I)NA, BO(G), AP(OSTO)LA i sl. Što se dakle samoga glagoljskoga pisma *Ploče* tiče, tu zapravo više ne bi trebalo biti problema. Upravo zato što su grafemske dvojbe razriješene, moglo se krenuti u daljnja istraživanja.

A daljnja su se istraživanja okrenula filološkome tumačenju teksta, tj. odgovorima na nova pitanja: prvo, kojemu je jeziku poslužilo znakovlje što se nalazi uklesano na *Baščanskoj ploči* i, drugo, kako su taj napisani tekst čitali oni malobrojni koji su tada, prije otprilike jednoga tisućljeća, to znali i, kad je bilo potrebno, prenijeli ga vjerno, da bi bilo upamćeno, ondašnjemu najčešće nepismenomu stanovništvu.

Nepismenost u vlastitome jeziku sudbina je mnogih naroda, pa i svih Slavena, tako i onih koji su nakon seobâ iz Zakarpaća našli svoju novu postojbinu na Balkanu. Ti, koje nazivahu *Hrьvate*, naseljavali su se u 7. i 8. stoljeću. Ono, relativno malo, što saznajemo o njima u spomenuta dva tzv. "tamna stoljeća", znamo iz stranih izvora. Tek u 9. stoljeću, kad je njihov novi franački vladar Karlo Veliki prihvatio kršćanstvo kao vjeru, hrvatski su svjetovni i crkveni dostojanstvenici – po ondašnjem principu "koga država, toga i vjera" – počeli pisali latinski, tj. jezikom svojih papâ. Tek je tada dakle bar najviši, vladateljski hrvatski sloj postajao pismen. Zato je razumljivo što iz razdoblja 9. stoljeća, koliko nam je zasada poznato, nalazimo latinske natpise poput *Pro duce Trepim[ero]* iz Rižinica podno Klisa (s Trpimirovim imenom i njegovom kneževskom titulom), a iz drugih lokaliteta dio uklesnoga teksta, npr. *Branimiro umi...*, pa Držislavov natpis, Muncimirov natpis iz godine 859., zatim Nadgrobna ploča kraljice Jelene iz 976. godine itd. Iako su to latinski pisani tekstovi, osobna su imena u njima hrvatska, dakle starija od prvih hrvatskih pisanih spomenika.

U drugoj su polovici 9. stoljeća dopirali do pokrštenih Hrvata ćirilometodski crkveni tekstovi, nastali ne samo prema grčkome prijevodu biblijskih tekstova Svete Braće nego i prema njihovu preuzimanju jezika solunskih Slavena. Ćirilometodski je utjecaj bio snažan, pogotovu kod nižega svećenstva, uglavnom redovnika. Koliko god bio snažan, nije mogao zaustaviti prodore s druge strane, sa strane jezika hrvatskoga tronarječnoga puka jer je upravo taj puk trebalo pokrštavati, odnosno te je pripadnike slavenskoga poganstva trebalo učiniti katoličkim vjernicima. Razumljivo je što su se zbog spomenute nakane prihvaćale i one brojne romanske tuđice koje su se, po svoj prilici, već bile udomaćile u hrvatskome jeziku, dakako s fonološkim

prilagođivanjem, poput *oltar* (< olьtarь < lat. ăltāre), *korizma* (< lat. quădrăgesima, quăresima), *pogan*(*in*) (< lat. pŭgānus "prvotno: seoski, seljak"), *sotona* (< lat. sătănās), *osь* (< lat. ăxis), *kobyla* (< lat. căballus)[3] i sl. Sve to ne umanjuje osnovnu istinu da je ćirilometodski prodor u jezičnome smislu bio prodor staroslavenskoga jezika u prostor naseljen Hrvatima. On se rabio ponajprije u crkvi, u bogoslužju, zbog čega su hrvatski vladari bili svojedobno od papâ čak i ukoreni.

Unatoč spomenutu ukoru staroslavenski je jezik bio Hrvatima neusporedivo razumljiviji od latinskoga, pa je i izvan crkve postajao, između 9. i 11. stoljeća, jezik njihovih prvih zapisa i knjiga, njihov prvi pisani slavenski jezik. "Postavši književnim jezikom na širokom slavenskom prostoru, staroslavenski je stupao u žive odnose sa slavenskim govornim, poslije i pisanim, jezičnim idiomima, što je rezultiralo različitim oblicima miješanja jezičnih elemenata. Od XII. st. dalje pišu se tekstovi na tzv. redakcijama i recenzijama staroslavenskoga jezika".[4] Tako je i s hrvatskom redakcijom staroslavenskoga jezika, za koju se u novije vrijeme rabi termin hrvatskostaroslavenski jezik. Taj se jezik pojavljuje u hrvatskim tekstovima sve do druge polovice 16. stoljeća.[5]

Što se pak pisma tiče, Hrvati su odabrali ono kojemu su dali ime glagoljica, zamjenjujući njezina prvotno obla slova uglatima. Zato se uglati tip glagoljice, poznat posebice u Hrvata, i zove *hrvatska glagoljica.* U to doba počinju Hrvati pisati i ćirilicom kao pismom Metodijevih učenika. Tim su dakle jezikom i pismima zabilježeni prvi hrvatski tekstovi, ponajprije četverolist pravnoga sadržaja: glagoljicom *Baščanska ploča*, *Vinodolski zakon* i *Istarski razvod*, a ćirilicom *Povaljska listina* (nađena u Povljima na otoku Braču). Za sva se spomenuta pisma može reći da su veoma vjerojatno nastala prije nego što su naknadno dlijetom uklesana ili perom napisana te tako, na sreću, i sačuvana. A budući da se ne radi o liturgijskim (misnim) nego o pravnim tekstovima (zakonima i darovnicama), napisani su tako da bi ih oni kojima bijahu namijenjeni, tj. hrvatski govornici, mogli razumjeti.[6] Da bi se saživjeli s napisanim tekstovima, učili su ih na pamet – od molitava do pravnih odredbi. U njima se dakle zrcali ondašnji narodni govor u kojemu su se zacijelo čuvali i

[3] Odatle i **kob-njь* > konj.

[4] S. DAMJANOVIĆ, 2008, 107.

[5] S. DAMJANOVIĆ, 2008, 107.

[6] O pravnoj naravi spomenutih spomenika govori i činjenica da svi imaju, pored pravnih odredbi, i zapisanu sankciju. U *Baščanskoj ploči*, na primjer, sankcija se ne odnosi na materijalna dobra (*Da iže to poreče, klъni i Bog i .bi. apostola i .g. evanjelisti i svetaja. Lucija, amenъ*), ali je po svome sadržaju teža od materijalnih dobara.

sačuvali vrlo stari, praslavenski ili općeslavenski, naslijeđeni pravni izričaji preinačeni u hrvatsko jezično ruho. Tomu najstarijemu sloju hrvatskoga jezika pripada također već prilagođeno od ranije zatečeno onomastičko nazivlje naseljâ. Mnogi "su toponimi kao *Labin*, *Plomin*, *Buzet*, *Roč*, *Poreč*, *Pićan*, *Vodnjan*, *Oprtalj*, *Mutvoran* i drugi vrlo rano pohrvaćeni, čak već do X. stoljeća",[7] iako su tek kasnije pismom potvrđeni. Kasnije su potvrđena i ona imena naseljâ koja su im davali sami Hrvati, npr. na otoku Krku *Dobrinj*, *Juranjdvor* > *Jurandvor* i sl.

Da bi se dobila zaokruženija slika uzajamnih utjecaja, ne treba zaboraviti činjenicu da su mnogi hrvatski leksemi prodirali i u latinske srednjovjekovne tekstove, neki čak vrlo rano ako je suditi po zapisanim oblicima kao *lonka* (: *lǫka*) pored *luka* (za lat. *nemus*), *malinum* (: *mъlinъ* za lat. *mola* "mlinski vodeni kamen") pored *mlinar* i *mlinarica* (za lat. *pistor* i *pistor uxor*) i dr.[8] Ako su dakle Hrvati od drugih jezika primali (a jesu), isto su tako drugima davali, i to ne samo jezikom nego materijalnom i duhovnom kulturom te drugačijom (svrsishodnijom) društvenom organizacijom. Mijenjala se tako stoljećima, polako ali uporno, osnovna jezična slika na prostoru što ga u novome okruženju naseljavahu Hrvati, jer je i njihov jezik, pored zatečenih ili prihvaćenih, postajao društveno punopravnim.

Sve je to zacijelo pomoglo da se glagoljica sve više udomaćivala na istočnoj obali Jadrana i u crkvenoj uporabi, u bogoslužju. Jedino se tako može razumjeti odobrenje pape Inocenta IV. senjskomu biskupu Filipu u pismu od 29. ožujka 1248. godine da se i dalje u bogoslužju može upotrebljavati (u hrvatskome prijevodu) "posebno pismo kojim se kler te zemlje služi tvrdeći da ga ima od sv. Jeronima... Mi, dakle, imajući na umu da je govor podložan stvari, a ne stvar govoru, podjeljujemo ti ovim pismom zatraženo dopuštenje i to u onim krajevima gdje već postoji spomenuti običaj, s time da se različitošću pisma ne povrijedi smisao".[9] To je papino pismo posljedica drukčije, tolerantnije papinske politike prema nelatinskim jezicima u liturgiji te je pomoglo velikom uzletu glagoljice u narednome razdoblju. Stoga se može reći da je hrvatski jezik – otkad se za njegov ustroj zna kao činjenicu, a ne pretpostavku – zapravo pisani odnosno književni jezik. I kao književni jezik imao je ulogu standardnosti, ulogu norme, barem uporabne, jer je standardni jezik uvijek pisani.[10]

---

[7] P. ŠIMUNOVIĆ, 1986, 16.
[8] *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, 1973. i 1978.
[9] M. BOGOVIĆ, 1998, 56.
[10] R. KATIČIĆ, 2009, 50-53.

Da je to tako, možda najbolje pokazuje upravo prvi hrvatski pisani spomenik, tj. *Baščanska ploča* od koje i počinju prve spoznaje o hrvatskome jeziku. Pa koji to jezik otkriva grafija?

Prema istraživanju Stjepana Damjanovića (da ne spominjem druge) na *Ploči* se dosljedno upotrebljavaju *jerovi* i time "tekst poštuje zakon otvorenih slogova, tj. zakon po kome svaki slog mora završavati samoglasnikom, a koji je jedan od temeljnih zakona u praslavenskom i u staroslavenskom jeziku".[11] To je objašnjenje korektno. Lako se složiti s Damjanovićem "da u našim (= hrvatskoglagoljskim, M. M.) tekstovima jerovi odlično čuvaju svoje mjesto (...) i da te činjenice govore protiv rasprostranjenoga mišljenja da su jerovi u tim tekstovima samo elementi grafijske konzervativnosti i da nemaju nikakvu fonološku vrijednost".[12] Pitam se jedino: ako u nekome jeziku od dvije jedinice, npr. od vokalâ *ь* i *ъ*, dobijemo jednu – u hrvatskim tekstovima najčešće *ъ* – onda se u tome jeziku nešto promijenilo, razlikovanjâ je tih fonemskih jedinica nepovratno nestalo. Zbog neobrativosti pojavâ, što je temelj svakomu povijesnomu zbivanju, "dotadašnjega" jezika kao uređenoga sustava znakova više nema. Ako je "izgubljena" jedinica (npr. završni -*ь* i -*ъ*) bila, pored ostalih vokala, čak nositeljem jednoga od temeljnih zakona, onda bez te jedinice – sinkronijski gledano – takva zakona također više nema. Može nova jedinica, koja je zasigurno imala svoju fonološku vrijednost, preuzeti i dužnost stare jedinice, ali to je, strogo uzevši, u velikoj mjeri nova situacija. U tome je smislu, gubitkom završnih samoglasnika -*ь* i -*ъ*, odnosno njihovo svođenje na samo jedan fonetski izjednačen samoglasnik (kakav se nalazi u *Baščanskoj ploči*), zaista počelo prestajati razdoblje praslavenske glasovne harmonije, odnosno zakona otvorenoga sloga, jer je i taj jedan samoglasnik, koliko god bio fonetski sličan ostalim samoglasnicima ili različit od njih, postupno prestajao postojati, tj. nije više imao prijašnje fonološke vrijednosti. Zbog svega se toga može reći da je – dijakronijski gledano – nastupilo razdoblje zasebnih putova razvoja pojedinih slavenskih jezika. Uostalom, baš to potvrđuje naša *Baščanska ploča*. Upravo odlična Damjanovićeva analiza s rezultatom: *a-zъ o-pa-tъ drъ-ži-ha pi-sa-hъ* itd. pokazuje da u vrijeme nastanka darovnice hrvatskoga kralja Zvonimira praslavenskoga i kanonskoga staroslavenskoga fonološkoga sustava više nema (jer osim fonema *ь* nema ni još nekih ranijih fonema). Štoviše, spomenuta analiza čak sugerira da je i prije *Ploče* zacijelo bilo u Hrvata pločâ koje su, vjerojatno nakon napisanih kartulara, uklesane njihovim jezikom po istom principu pisanja Jurandvorskoga kamena. Naime, ustroj se svakoga

[11] S. DAMJANOVIĆ, 2008, 171.
[12] S. DAMJANOVIĆ, 2008, 173.

pisanoga jezika unaprijed više-manje zna jer je njegov standardni oblik uvijek pisani jezik. A pisani je pak jezik uvijek uspomena.

Budući da je prestajanjem pa i prestankom glasovne harmonije nastupilo razdoblje zasebnih putova pojedinih slavenskih jezika, potrebno je razmotriti zaseban hrvatski fonološki razvoj. U ovoj ćemo se prilici ograničiti samo na onaj dio jezičnih promjena koje su evidentne na *Baščanskoj ploči*.

Ako prihvatimo činjenicu da *jerova* kao zasebnih fonema više nije bilo u hrvatskome jeziku u doba klesanja *Baščanske ploče*, onda podupiremo spoznaju da su ь i ъ već bili prešli u novi fonem (koji u fonologiju bilježimo znakom ə, a zovemo "šva") koji se onda ili reducirao, ako je bio nenaglašen, ili se počeo realizirati kao *a* odnosno *e*, ako je bio nosilac naglašenoga sloga (*dьnь* > *dənə* > *danø, denø*; *sъnъ* > *sənə* > *sanø, senø*).

Druga je promjena prijelaz fonema *y* u *i*. Drži se da su se fonemi *i* i *y* – i pored svojih artikulacijskih razlika – slili u jedan fonem s dvjema glavnim varijantama od kojih se jedna (*i*) nalazila iza mekih konsonanata, a druga (*y*) iza tvrdih. Budući da je u hrvatskom jeziku relativno rano nestalo razlike po palatalnosti, mogla su ta alofonska obilježja *i* i *y* potpuno utrnuti. To je izazvalo artikulacijski pomak u usnoj šupljini kod *y* još više prema naprijed identificirajući se tako potpuno sa *i*: npr. *synъ* > *sin, dymъ* > *dim, myšь* > *miš, byti* > *biti,* itd. Razumije se da je promjena toga smjera (*y* > *i*) potrajala relativno dugo, kako pokazuju zapisi nekih hrvatskih antroponima (npr. *Nynъ* > *Nin, Solynъ* > *Solin, Rymъ* > *Rim*), da bi proces bio dovršen negdje krajem 11. stoljeća. Razumljivo je također i to da su se, izjednačivanjem *y* sa *i*, pojavili homonimi, od kojih su neki ostali do danas, kao npr. *biti* "tući" (prezent *bijem*) prema *byti* > *biti* "pomoćni glagol" (prezent *jesam*).

Treću promjenu raspoznajemo u preobrazbi starih nosnih vokala *ǫ* i *ę*. Da su spomenuti vokali bili sastavnim dijelom hrvatskoga fonološkoga sustava u doseljenju i naseljenju Hrvata na Balkan unatoč izostanku njihove zapisivosti, govore bar na dvije činjenice. Prvo, slavenske, dakle i hrvatske, posuđenice u neslavenskim jezicima čuvaju još i do danas riječi s nazalnim vokalima što su ih, kao lingvistički supstrat, primili u svoj superstratski jezik. Tako npr. Mađari, koji u 9. stoljeću naseljavaju Panonsku nizinu, preuzimaju – kao što je poznato – mnogo nazivlja materijalne i duhovne kulture poput *lonka* (: *lǫka* "livada"), *galamb* (: *goläbъ* "golub"), *monka* (: *mäka* "muka, brašno"), *péntek* (: *pętъkъ* "petak"), *szent* (: *svętъ* "svet") i sl. "Drugo, podatci iz hrvatske jadranske toponomastičke građe pružaju čvrste dokaze o postojanju nosnih vokala u dohistorijsko doba hrvatskoga jezika. Primjeri kao *Parentium* > *Poręčь* > *Poreč, Laurentius* > *Lovręčь* > *Lovreč,* odnosno dalmatsko *santu* > starohrv. *sätъ* > *sut* : *Sutivan, Sućuraj* < *Sutjuraj, Sudujam* < *Sutdujam, Supetar* <

Sutpetar, Sustipan < *Sutstipan* i dr.[13] dovoljno govore sami za sebe. Uostalom, i na *Baščanskoj ploči* nalazimo redovito uklesano *e* umjesto starijega fonema *ę* (npr. *kъneza* < *kъnęza,* a vjerojatno i *ime* < *imę*, kad bi početak ploče bio čitljivo napisan) pored jedinoga primjera *svoję*, dok je umjesto starijega fonema *ǫ* uvijek nalazi *u* (npr. *svetuju Luciju*).

Četvrta se transformacija zapravo odnosi na pitanje: kako čitati grafem *ê* (jat) koji je glagoljicom zabilježen na *Baščanskoj ploči*.

Kad su govori u sudbini hrvatskostaroslavenskoga fonema *ê*, trebalo bi ponajprije konstatirati da je on dvojakoga podrijetla i, vremenski, dvojakoga postanja. Čini se da je *ê* mogao preuzeti funkciju početnoga *ja-* (da riječ ne počne vokalom), a onda i u drugim pozicijama. Takve su najstarije uporabe fonema *ê*, što je našlo svoga odraza i u staroslavenskoj ćirilici gdje se na mjestu glagoljičkoga grafema X upotrebljava znak za *ê* (Ѣ), ali i za *ja* (IA), pa se "iz toga izvodi da je *ê* i *ja* po izgovoru bilo blizu".[14] Štoviše, postoji i mišljenje da se *ê* "u doba Ćirila i Metoda izgovarao u okolici Soluna kao *ja"* .[15] U sklopu toga razmatranja može se razumjeti ponajprije bilježenje imena *Êkovъ* (= *Jakovъ*), a onda i primjerâ *svetaê* (= *svetaja*), *Luciê* (= *Lucija*) u *Baščanskoj ploči* kao pamćenje od davnina ili, kako neki vole reći, "neprobavljena jezična prošlost" (tako je i u primjerima tipa *Mariê* = *Marija*, *êgoda* = *jagoda*, *êsno* = *jasno* i dr., a tako je npr. i u jednoj novljanskoj ispravi iz 1309. nalazimo ime *Dujam* zapisano kao *Duêmъ*,[16] odnosno 1330. uklesano je ime *Ilija* kao *Iliê* na senjskoj ploči sv. Martina). Kada se tako piše u ćiriličkim tekstovima, tj. kada se grafemom *jat* bilježi skupina *ja* (npr. MOѢ za *moja*), to je obično znak oslonjenosti na glagoljičku tradiciju. Ono što nakon toga dolazi, jest proučavanje sudbine fonema *ê* u pojedinim slavenskim jezicima, pa tako i u hrvatskome jeziku, dakle u novim okolnostima koje sežu do konca 13. stoljeća.

Ako bismo, na osnovi izloženoga, željeli definirati put hrvatskoga jezika i u tome sklopu prepoznavati ga najprije u hrvatskostaroslavenskim spomenicima, a zatim i u drugima, onda je naše preoblikovanje fonema *ê* poprilično drugačije od ostalih. Naime, svaka nova jedinica može biti duga ili kratka, naglašena i nenaglašena (npr. *dītȅ – ditȅ – detȅ – dijéte, ditȅta – detȅta – djetȅta, dicF– decF – djèca, lkpo têlo– bVlo mlīk}* i sl.). I u pisanim dokumentima i, još više, u hrvatskim dijalekatskim tekstovima mogu se naći potvrde za sve (spomenute i nespomenute) kombinacije odraza takva staroga

[13] V. PUTANEC, 1963, 137-176.
[14] S. IVŠIĆ, 1970, 117.
[15] B. JURIŠIĆ, 1944.
[16] S. IVŠIĆ, 1970, 117.

ê.[17] Dobar je primjer za to jezična situacija poznatoga književno-jezičnoga ozaljskoga kruga gdje je "prisutnost sva tri narječja na relativno malom prostoru Vojne krajine učinila da je to područje predstavljalo čitavo stanje našega jezika u malom".[18] Unatoč dakle različitostima u jatovim preoblikama jedno je zacijelo sigurno, tj. da je u sustavu hrvatskoga jezika refleks *i* bio najraširenija i najstabilnija točka, realizirajući se čak i ispred *j* (npr. *grijati se* < *grêjati se*) odnosno ispred završnoga *-l* prije njegova kasnijega prijelaza u *–o* u štokavskim tekstovima (npr. *bio* "bijel" < *bêl* < *bêlъ, cio* < *cêl* < *cêlъ, dio* < *dêl* < *dêlъ, mlio* < *mlêl* < *mlêlъ, vidio* < *vidêl* < *vidêlъ, živio* < *živêl* < *živêlъ,*) i sl., što u drugim jezicima nije slučaj. Veoma vjerojatnu realizaciju vokala *i* umjesto prethodnoga *ê* nalazimo, bez obzira na grafiju, već u prvim hrvatskim spomenicima, npr. od *Baščanske ploče*. Zato dobro primjećuje Damjanović[19] da zaista postoje dovoljni razlozi da se tim istim grafemom *ê* mogao zabilježi morfem *-i* ne samo u Ljd. *Krъbavê* (= Krbavi) i *Vinodolê* (= Vinodoli) nego vjerojatno i u Ljd. *ledinê* (= ledini), *Licê* (= Lici)*, Otocê* (= Oto[č]ci) , pa i u *crêkъvъ* jer oblik *crikav* može biti u čakavaca ne samo Njd. nego i Ajd. (što odgovara staroslavenskomu obliku *crêkъvъ*). Tomu je rješenju blizak i oblik *sdê* (< stsl. *sъdê*), jer su i prilozi po postanju nekakvi skamenjeni padeži. To potvrđuje i Ivan Milčetić koji izrijekom kaže da imperfekt pomoćnoga glagola *biti* glasi u Baški *biše* i *bijaše*[20], što također upućuje na to da bi glagoljicom zapisan oblik *bêše* trebalo čitati *biše*. Moglo bi se dakle tekst *Baščanske ploče* pročitati i ovako:

Azъ Vъ ime Otca i Sina i Svetago Duha.
Azъ opatъ Drъžiha pisahъ se o ledini
Juže da Zъvъnimirъ, kralъ hrъvatъski,
vъ dni svoje vъ svetuju Luciju.
I svedomi: županъ Desimra Krъbavi, Mratinъ vъ
Lici, Pribineža sъ poslъ Vinodole, Jakovъ v Otoci.
Da iže to poreče, klъni i Bog i .bi.(=dva na desete) apostola i .g. (=četire)
evanjelisti i svetaja Lucija, amenъ.
Da iže sdi živetъ, moli za ne Boga.
Azъ opatъ Dbrovitъ zъdahъ crikъvъ siju i svoeju bratiju sъ devetiju
vъ dni kъneza Kosъmъta obladajućago vъsu Kъrainu
i biše vъ tъ dni Mikula vъ Otočъsci sъ svetuju Luciju vъ edino

[17] Opširnije o tome vidi: S. IVŠIĆ, 1970, 117-118 i L. JAKUBINSKIJ, 1925, 381-396.
[18] J. VONČINA, 1973, 203-237.
[19] S. DAMJANOVIĆ, 2008, 173.
[20] I. MILČETIĆ, 1895, 92-131.

Opisani hrvatski fonološki sustav dopušta nam da pokušamo predočiti i njegov potpuni ostvaraj u tekstovima prvih hrvatskih pisanih spomenika. Ako je tekst *Baščanske ploče* – mutatis mutandis – početak naših prvih pravih spoznaja o vlastitome jeziku, onda je on to ne samo u tekstološkome smislu nego i u naglasnome. Drugim riječima: kako to pročitati, odnosno pretpostaviti kako su je čitali oni koji su je pisali, dakle rekonstruirati naglasnu situaciju prije (otprilike) tisuću godina.

Cjelovita je naglasna predodžba teksta *Ploče* sve do sada, koliko mi je poznato, izostala. Istina je da Branko Fučić upozorio kako *Baščansku ploču* "treba čitati ne sa štokavskom nego s čakavskom akcentuacijom" i da je znakom ` obilježio samo naglasno mjesto na nekim riječima, npr. *Az, v ime Otcà i Sina i Svètago Dùha*.[21] Mnogo je više od toga učinila Sanja Zubčić svojim "prilogom akcenatskoj rekonstrukciji" *Baščanske ploče*, naznačujući i sama da je njezin članak "više model za utvrđivanje metodologije istraživanja i ne pretendira na koncu ponuditi autorsko viđenje potpuno akcentirana teksta".[22] Za razliku od ta dva pokušaja nastojao sam akcentuirati cio tekst, uzimajući u obzir i one slovne znakove kojima su se označavale brojke (npr. BI = 12, G = 4) jer su se i one zacijelo izgovarale pri čitanju teksta *Baščanske ploče*.

Na osnovi općih spoznaja što su ih o rekonstrukciji praslavenske akcentuacije iznijeli pojedini filolozi, prvenstveno Stjepan Ivšić[23] i Vladimir A. Dybo[24], moglo se zaključiti da je naglasni sustav u hrvatskome jeziku krenuo putom učvršćivanja vlastitoga tronaglasnoga inventara (̂ ̏ ̃) s novom raspodjelom, iako se u dobroj mjeri naslanjao na ranije (praslavenske), doduše preznakovljene, odnose. Polazeći od spomenutih premisa, smatram da bi tekst trebalo pročitati ovako:

ãzъ vъ ȉme Otcȁ i Sîna i Svetâgo Dûha.
ãzъ opȁtъ Drъžȉha pīsȁhъ sȅ o ledȉni
južȅ dâ Zъvъnȉmīrъ, krãlъ hrъvãtъskī,
vъ dni svojȅ vъ svetȕju Lucȉju.
i svedomȉ: župãnъ Desȉmra Krъbȁvi, Mratȉnъ vъ
Līcȉ, Pribinȇža sъ pȍslъ Vinȍdoli, Jȁkovъ v otȍci.
Da ižȅ to porečȅ, klъnȉ i Bôg i .bi.(= dvâ nȁ desēte) apȍstola i .g. (=četȉre)
evanjelȉsti i svetȁja Lucȉja, amȅnъ.

[21] B. FUČIĆ, 2001, 114.
[22] S. ZUBČIĆ, 2005, 449-463.
[23] S. IVŠIĆ, 1911; 1936, 47-88.
[24] V. A. DYBO, 2000.

Da ižȅ sdȉ žīvȅtъ, molȉ zâ ne Bȍga.
ãzъ opȁtъ Dbrovȉtъ zъdȁhъ crikъvъ sȉju i svoȅju brȁtiju sъ devetijȕ
vъ dni kъnêza Kosъmъta obladȁjūćāgo vъsȕ Kъrȁinu
i bȉše vъ tъ dnȉ Mikȕla vъ Otȍčъsci sъ svetȕju Lucȉju vъ eđȉno.

Ovakvom pročitanošću teksta *Baščanske ploče* može se označiti dvoje: završetak pretpostavljačkoga razdoblja hrvatskoga jezika i, kao što je već rečeno, početak stvarnih spoznaja o tome jeziku. Istina, naglasak, što sam ga ovdje označio, jest također pretpostavka, ali pretpostavka za sasvim određene riječi hrvatskoga jezika na *Ploči*, a ne za bilo koje. Stoga bismo mogli reći da je *Baščanska ploča* sada u cijelosti pročitana.

U suvremenome hrvatskom jeziku tekst *Baščanske ploče* glasi:

Ja, u ime Oca i Sina i Svetoga Duha.
Ja opat Držiha pisah to o ledini koju
dade Zvonimir, kralj hrvatski,
u svoje dane svetoj Luciji
pred svjedocima: županom Desimirom iz Krbave, Martinom iz
Like, Pribenežom poslanikom iz Vinodola, Jakovom iz otoka.
Tko to porekne, neka ga Bog prokune i 12 apostola i 4
evanđelista i sveta Lucija. Amen.
Da tko ovdje živi, moli za njih Boga.
Ja opat Dobrovit zidah ovu crkvu sa svoje devetero braće
U dane kneza Kosmata koji je vladao cijelom Krajinom.
I u te dane bio je (samostan) sv. Mikule u Otočcu
sa svetom Lucijom u zajednici.

Literatura

Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik*, 25, Senj, 1998.
Stjepan DAMJANOVIĆ, *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 2008.
Vladimir DYBO, *Morfonolozovannye paradigmatičeskie akcentnye sistemy*, Tom I, Moskva, 2000.
Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982.
Branko FUČIĆ*, Terra incognita*, Zagreb, 2001.
Stjepan IVŠIĆ, Prilog za slavenski akcenat, *Rad JAZU*, 187, Zagreb, 1911.
Stjepan IVŠIĆ, Jezik Hrvata kajkavaca, *Ljetopis JAZU*, Zagreb, 1936.
Stjepan IVŠIĆ, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb, 1970.

L. JAKUBINSKIJ, Die Vertretung des urslav. ê im Čakavischen. *Zeitschrift für slavische Philologie* 1, Leipzig, 1925.
Blaž JURIŠIĆ, Nacrt hrvatske slovnice, *I. Glasovi i oblici u poviestnom razvoju*, Zagreb, 1944.
Radoslav KATIČIĆ, O standardnom i književnom jeziku, *Jezik*, 2, Zagreb, 2009.
LEXICON LATINITATIS MEDII AEVI JUGOSLAVIAE, Zagreb, 1973. i 1978.
Ivan MILČETIĆ, Čakavština Kvarnerskih otoka, *Rad JAZU*, CXXI, 92-131, Zagreb, 1895, 92-131.
Valentin PUTANEC, Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva sanctus u tonomastici obalne Hrvatske, *Slovo,* 13, Zagreb, 1963.
Petar ŠIMUNOVIĆ, *Istočnojadranska toponimija*, Zagreb, 1986.
Josip VONČINA, Jezični razvoj ozaljskoga kruga, *Filologija*, 7, Zagreb, 1973.

HOW TO READ THE *BAŠKA TABLET*

Summary

In today's research of the *Baška tablet* most attention is focused on deciphering its actual content because the *tablet* is largely damaged. It was necessary, especially in a few lines of the first part, to reconstruct the glagolitic writing. This was best done by Branko Fučić. According to his reading the tablet was transliterated, ie. transcribed from the glagolitic alphabet to the Latin script. After that they could also begin to successfully address the language problems, primarily to determine the sound and morphological transformation that has occurred in the Croatian language since the time when the Baška tablet was created (around the beginning of the 11th century). However, the question remains, how to read the angular glagolitic carved text of the first Croatian monument found in the church of Sv. Lucija (St. Lucy) in Jurandvor near Baška on the island of Krk. Despite some previous partial efforts the author has now, reconstructed in his book *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika* (Historical Phonology of the Croatian Language) (Zagreb, 2010) a comprehensive system of the accents of the Croatian language – conveyed at the time of the tablet, i.e. about a thousand years ago. Therefore we can say that the Baška tablet has finally been read in its entirety. At the end of the article the author presents his version of the Baška tablet in the contemporary Croatian language.

Keywords: Baška tablet, 11th century, accentual reconstruction